

ARBEJDSEFFEKTIVITET OG ARBEJDSLØN.

Af Jørgen Pedersen.

Under Drøftelsen af Aarsagerne til den herskende Arbejdsløshed er man kommet ind paa Spørgsmaalet om Arbejdets „Effektivitet“, idet man har ræsonneret, at saafremt det kunde paavises, at Arbejdets Effektivitet var steget lige saa meget eller mere end Arbejdslønnen, havde man dermed ogsaa godtgjort, at Arbejdsløsheden ihvert Fald ikke kunde skyldes Arbejdslønnens Højde.

Ordet Arbejdseffektivitet er forsaavidt særdeles egnet til at spille en stor Rolle i Diskussionen om et Problem, til hvis Løsning saa vigtige Interesser knytter sig, som det i sig selv er tilstrækkelig uklart og dunkelt til, at man ved dette Trylleords Hjælp kan komme til snart sagt et hvilket som helst Resultat, man ønsker.

Da Tingene imidlertid ikke former sig efter de forskellige Ønsker, turde det være i alle Parters Interesse paa dette som paa andre Omraader at opnaa den størst mulige Klarhed over de herhenhørende Foreteelsers Sammenhæng, og det skal da være Opgaven i det følgende dels at betage Begrebet Arbejdseffektivitet noget af dets mystiske Karakter dels at undersøge, hvorvidt man kan opstille en saadan Definition af dette Begreb, at man ved at operere med det kan faa et Svar paa Spørgsmaalet om Arbejdslønnens Indflydelse paa Beskæftigelsesgraden. Men denne Definition maa altsaa være saaledes beskaffen, — uanset hvor meget eller hvor lidt den iøvrigt har at gøre med, hvad man sædvanlig forstaar ved Arbejdseffektivitet, — at det lagttagesomraade, der falder ind under den, har Betydning for Spørgsmaalet om Arbejdsgivernes Evne til at betale en given Arbejds løn. Den Tankegang man under Diskussionen af disse Spørgsmaal er inde paa, er nemlig aabenbart den, at hvis Arbejdseffektiviteten er steget i samme Grad som, eller mere end Lønnen, vil Arbejdsgiverne ikke, hvad Lønnen angaar,

have nogen Anledning til at standse eller indskrænke Bedriften. En anvendelig Definition maa da være saaledes, at denne Tankegang er rigtig.

Vi vil nu prøve os frem med forskellige Definitioner for at se, hvad de kan bruges til. For det første kan vi lade Begrebet Arbejdseffektivitet betyde den Grad af Muskelbevægelse eller psykisk Anspændelse, Arbejderen yder under Arbejdet. Hvis Arbejderen gør flere eller stærkere Muskelbevægelser i de Tilfælde, hvor det er saadanne Bevægelser, det kommer an paa, eller hvis han i højere Grad koncentrerer sin Opmærksomhed paa sin Gerning, hvor noget saadant er det afgørende, vil det materielle Arbejdsprodukt under iøvrigt lige Forhold øges. For at give den Art af Arbejdseffektivitet et Navn kan vi kalde den „personlig Effektivitet“.

Vi kan dernæst udtrykke Begrebet Arbejdseffektivitet ved Mængden af de Produkter, der i en Virksomhed produceres pr. anvendt Arbejdstime. Herved ser man altsaa bort fra, om de Redskaber, hvormed Manden arbejder, er undergaaet Forandring, om Arbejdets Organisation eller Metode er forskellig paa de forskellige Tidspunkter. Vi kan kalde dette for „teknisk Arbejdseffektivitet“, uden at der i dette Navn ligger andet end et Middel til at skelne denne Definition fra andre.

Endelig kan vi definere Arbejdseffektiviteten ved Værdien¹⁾ af det materielle Produkt divideret med Antallet af anvendte Arbejdstimer og kalde dette „økonomisk Arbejdseffektivitet“. Hermed mener vi at have nævnet de Definitioner, der kan være Tale om. Man vil dog mulig indvende, at det vilde være rimeligere at definere Arbejdseffektiviteten ved Værdien af det i en given Tidsenhed pr. Mand frembragte materielle Produkt med Fradrag af Aflønning til den ved Arbejdet anvendte Kapital, men en saadan Definition vil være uden enhver praktisk Betydning, da det ikke kan fastslaaes, hvorledes den paa-gældende „Kapital“ bør aflønnes. Det kunde være lige saa rimeligt at gøre Fradrag for den organisatoriske Indsats, Arbejdslederen har gjort, men ogsaa her støder man paa den Vanske-

¹⁾ Overalt, hvor der i denne Afhandling tales om det økonomiske Arbejdsresultat eller Arbejdsprodukt, tænkes paa „value added in manufacture“ eller, som man undertiden kalder det paa dansk, „Forædlingsværdien“; i Landbruget bruges Betegnelsen „det samfundsmæssige Udbytte“. Det bemærkes, at der under de følgende Betragtninger ses bort fra alle Skatter, der paahviler Virksomheden som saadan; endvidere at alle de i en Virksomhed beskæftigede Personer med Undtagelse af den, der har det økonomiske Ansvar, regnes for Arbejdere.

lighed, at man ikke ved, hvilken Værdiandel der bør tilregnes den.

Vi vil nu undersøge om — og i saa Fald hvor langt — vi ved at operere med en af disse Definitioner kan nærme os Løsningen af Spørgsmaalet om Arbejdsløshedens Aarsag, samt hvilke Biprodukter af Interesse Arbejdet med disse Definitioner kan give.

De to første Definitioner ligner hinanden deri, at Effektiviteten i begge Tilfælde udtrykkes ved Størrelsen af det „materielle“ Produkt pr. Arbejdstidsenhed. Dette er en under Hensyn til Formalet uheldig Egenskab; thi hvad kan det nytte, at der f. Eks. i en Margarinefabrik produceres 30 % mere Margarine pr. Arbejder paa et Tidspunkt end paa et andet, naar Margarinen i samme Periode er faldet i Pris med f. Eks. 40 %. Det omvendte Tilfælde kunde ogsaa tænkes, nemlig at hverken den personlige eller den tekniske Effektivitet var steget, men derimod det frembragte Produkts Værdi.

I begge Tilfælde vil det gælde, at Arbejdseffektiviteten er ganske irrelevant for Beskæftigelsesgraden.

Dermed kunde vi i og for sig lade disse to Definitioner falde som ubrugelige for vort Formaal. De har imidlertid Interesse i anden Henseende.

Hvis det kunde fastslaas, at den personlige Effektivitet ved Forkortelse af Arbejdsdagen var steget i større eller mindre Grad, vilde Kravene om en Forlængelse af Arbejdstiden opføre eller dog blive mindre vidtgaaende, lige som der eventuelt kunde blive Tale om en yderligere Forkortelse. For at kunne fastslaa med Sikkerhed, om en saadan Effektivitetsstigning havde fundet Sted, maatte man have Bedrifter, i hvis Organisation og Teknik der ikke var foregaaet andre Ændringer end Arbejdstidens Indskrænkning. Saadanne Bedrifter eksisterer vel ikke, men i enkelte Virksomheder vilde man maaske kunne finde en saadan Tilnærmelse dertil, at Resultatet kunde give et Fingerpeg.

En lignende Interesse knytter der sig til den tekniske Effektivitet. Den adskiller sig fordelagtigt fra den personlige Effektivitet derved, at den er lettere at maale. I alle Virksomheder, hvor der kun produceres en enkelt Vare, frembyder Maalingen slet ingen Vanskelighed, idet man da blot dividerer Antallet af Arbejdstimer op i Produktionsmængden. Fremstilles der flere Varer i Virksomheden eller, hvad der er ganske det samme, flere Kvaliteter af samme Varebenævnelse, er Maalingen vanskeligere. Hvis Forholdet mellem Størrelsen af de produ-

cerede Mængder af hver Kvalitet er uforandret, er Sagen lige til; er dette Forhold derimod undergaaet Ændringer, maa man søge at udfinde, hvilken Del af det udførte Arbejde der bør henføres til Produktionen af hver enkelt Artikel. Har man overvundet de Vanskeligheder, som det her nævnte Forhold frembyder, er der heller ikke flere, idet man lader Ændringerne i de tekniske Forhold ganske ude af Betragtning.

Denne sidste Omstændighed foraarsager maaske, at mange vil mene, at Begrebet teknisk Effektivitet er uden enhver praktisk Betydning; man vil spørge, hvad det kan nytte at faa at vide, at det pr. anvendt Arbejdstime i en Tændstikfabrik producerede Antal Tændstikker er steget fra et Tidspunkt til et andet, naar man ikke ved, om dette skyldes en Indsats fra Arbejdernes, Ledelsens eller Kapitalens Side.

Dertil er at sige, at der her vel er et forstyrrende Element, men dog et Element af mindre Betydning, end man skulde tro. Det økonomisk vigtige er jo ikke saa meget Spørgsmaalet, hvorvidt Arbejderne har ydet en større personlig Indsats pr. Tidsenhed (den personlige Effektivitet) som, hvorvidt der ved en Samvirken mellem Ledelse, Maskinkraft og Arbejde fremkommer et større Produktionsresultat. Om Produktionsmængden pr. Tidsenhed i en Fabrik er forøget efter Indførelse af 8-Timers Arbejdsdag, fordi denne Foranstaltning har tvunget Lederne til at indføre en bedre Organisation af Arbejdet eller anskaffe mere praktiske Maskiner, eller Forøgelsen er sket ved, at Arbejderne har ydet den samme personlige Indsats i en kortere Tid, som han før ydede i en længere, er med Hensyn til de økonomiske Virkninger af Arbejdstidens Forkortelse af omtrent samme Betydning. Det eneste, der skal trækkes fra Produktmængden for at faa det afgørende Moment frem, er den Del af denne Produktmængde, som maa afgives til Kapitalen for at opnaa dennes Medvirken; derimod ikke den Produktmængde, der skyldes Ændringen i Kapitalforholdene.

Et saadant Fradrag lader sig imidlertid sjældent foretage, og man maa derfor slaa sig til Taals med det, vi har kaldt den tekniske Arbejdseffektivitet, og nøjes med, hvor dette er af Betydning, at skønne om Betydningen af det lige nævnte forstyrrende Moment. Hovedsagen er dog, at man er klar over den begrænsede Betydning, man paa Grund af disse Mangler kan tillægge den tekniske Effektivitet.

Som nævnt kan man ikke hverken af den personlige eller den tekniske Arbejdseffektivitet se noget om, hvorvidt en eventuel Forhøjelse af Arbejdslønnen i det paagældende Fag eller

den paagældende Virksomhed vil føre til eller har ført til Arbejdsløshed. Arbejderne lønnes ikke med de Produkter, de frembringer, men med Penge. Hvis man kunde tænke sig, at den personlige eller tekniske Arbejdseffektivitet mellem 2 Tidspunkter havde forandret sig lige meget paa alle Omraader inden for Samfundet, og der heller ikke var foregaaet væsentlige Forskydninger i Forbruget, og under Forudsætning af uforandrede Prisrelationer mellem de forskellige Varer og uforandret Prisniveau, vilde en Lønstigning i Størrelse nøjagtig svarende til Effektivitetsstigningen ikke kunne føre til Arbejdsløshed.

Disse Forudsætninger vil imidlertid aldrig blot tilnærmelsesvis være tilstede. Arbejderne i de Virksomhedsgrene, hvori Effektivitetsstigningen har været størst, vil ikke kunne hævde en tilsvarende Lønforhøjelse, fordi de Varer, de producerer, er faldet i Pris i Forhold til de Varer, ved hvis Frembringelse en mindre eller ingen Effektivitetsstigning har fundet Sted. Ogsaa andre Momenter, f. Eks. monopolistisk Prispolitik i en eller anden Erhvervsgren, kan komme til at gøre sig gældende, saaledes at Ændringerne i Produkternes Værdi ikke kan komme til at variere paa samme Maade som Ændringerne i den personlige eller tekniske Arbejdseffektivitet.

Spørgsmaalet er nu, hvilken praktisk Betydning det ovenfor opstillede Begreb „den økonomiske Effektivitet“ har. Ved dette Begreb sammenstiller man som nævnt en Arbejdstidsenhed med Værdien af det i denne Tid frembragte Produkt. At man ikke ved at betragte Forholdet mellem disse to Størrelser kan se noget om, hvilken teknisk Merydelse pr. Tidsenhed f. Eks. en Arbejdstidsforkortelse har medført, turde være indlysende. Værdiforøgelsen kan bl. a. hidrøre fra saadanne Momenter som monopolistisk Prispolitik inden for Branchen. Til Bedømmelsen af dette Spørgsmaal er den økonomiske Effektivitet altsaa ganske uden Betydning.

Men kan man da ikke sige, at saafremt den økonomiske Effektivitet er steget lige saa stærkt som eller stærkere end Lønnen, vil Arbejdsløshed i det paagældende Fag eller den paagældende Virksomhed ikke kunne skyldes Lønhøjden?

For alle bestaaende Virksomheders Vedkommende, hvad enten der er foregaaet en Forøgelse af Kapitalanvendelsen eller ikke, maa dette Spørgsmaal besvares bekræftende; at Forøgelsen i Kapitalanvendelsen ikke kan forrentes, vil ikke kunne give Anledning til Arbejdsløshed, saalænge Driftsherrerne handler økonomisk, og der ikke er Mulighed for at føre en midlertidig monopolistisk Prispolitik.

Ved Undersøgelsen af den økonomiske Effektivitet skulde det altsaa være muligt at sige, hvorvidt den Omstændighed, at der gaar Folk ledige, medens bestaaende Virksomheder enten ligger stille eller gaar med indskrænket Drift, skyldes Arbejds-lønnens Højde.

Der er imidlertid den uheldige Omstændighed at tage Hensyn til, at den Værdi, man maatte indsætte for Produktionsværdien, maatte være den Værdi, Produkterne vilde have, saafremt Virksomheden udnyttedes til fuld Kapacitet, eller dog naar alle Mand var i Arbejde. Og denne Værdi kender man ikke.

Hertil kommer yderligere, at saasnart nye Virksomheder skal oprettes, for at alle Arbejdere kan komme i Virksomhed, eller gamle Virksomheder skal forsynes med ny Kapital, vil den økonomiske Effektivitet ikke længere kunne tjene som Maalestok for, hvilken Løn der kan betales, idet saadan ny Kapital ikke vil være til Raadighed, medmindre der er Udsigt til Forrentning.

Paa Grund af disse Forhold mister den økonomiske Effektivitet ganske sin praktiske Betydning. Enhver vil nemlig let indse, at det ikke vil være muligt med blot rimelig Tilnærmelse at finde statistiske Oplysninger eller andet Erfaringsmateriale hverken fra Fortid eller Nutid, der kunde benyttes til Beregning af den økonomiske Effektivitet, saaledes som vi her har defineret den.

Man kunde naturligvis undersøge og konstatere den økonomiske Effektivitet i de i Gang værende Virksomheder; dette vilde være en lige saa let som formaalsløs Opgave. Det er nemlig klart, at ifølge vor Definition kan Lønnen i en i Gang værende Bedrift ikke være højere end, hvad svarer til den økonomiske Effektivitet, idet Indkomsten af Virksomheden i saa Fald ikke vilde kunne dække Lønnen, hvorfor det ikke vilde være økonomisk at holde Virksomheden igang.

Derimod er der naturligvis Mulighed for, at Lønnen kan være mindre end, hvad svarer til Effektiviteten, og i saa Fald kunde man mene, at det var berettiget at slutte, at det vilde være økonomisk for Arbejdsgiverne at antage flere Arbejdere, og man skulde altsaa dog i dette Tilfælde kunne sige, at Arbejdsløsheden ikke skyldtes, at Arbejdsgiverne ikke som økonomisk handlende Mennesker kunde betale den krævede Løn. Af det foregaaende vil det imidlertid være fremgaaet, at en saadan Slutning ikke er rigtig, idet der vilde være Mulighed for en Ændring i den paagældende Vares Pris, saafremt Produktionen udvidedes.

Man kunde nu spørge, om den økonomiske Arbejdseffektivitet ikke netop finder sit bedst mulige Udtryk i den faktisk betalte Arbejds løn, idet det vil betale sig for Arbejdsgiverne at antage Folk saalænge, indtil Lønnen er lig Effektiviteten. Teoretisk set maa dette Spørgsmaal besvares benægtende, da der er Mulighed for, at Kapitalen kan være i en saadan Stilling, at den kan tilegne sig en Del af Udbyttet. Betragter man imidlertid Forholdene for Erhvervslivet som Helhed paa to forskellige Tidspunkter, og har man paa begge Tidspunkter fuld Beskæftigelse af Arbejdskraften af mere end rent forbigaaende Natur, saa vil det holde Stik, at man ikke kan finde noget bedre Udtryk for Effektivitetsforandringen mellem de to Tidspunkter end Forandringen i den herskende Arbejds løn.

Men derved er vi altsaa kommet dertil, at Effektivitetens Forandringer maales ved den Arbejds løn, som kan betales og ikke omvendt. Samtidig indser man let det opstillede Begrebs rent formelle Karakter.

Det er altsaa ikke muligt at definere Begrebet Arbejdseffektivitet paa en saadan Maade, at man ved at operere med dette Begreb kan afgøre, hvilken Løn Erhvervslivet kan betale, naar dette drives, som Tilfældet jo i Almindelighed er, ud fra privatøkonomiske Synspunkter.

Det kunde dog synes, som man maatte kunne sige, at saafremt den gennemsnitlige „Realløn“ ikke var steget mere end den gennemsnitlige tekniske Effektivitet — disse to Størrelser kan nemlig umiddelbart sammenlignes, da de begge skulde udtrykke et Kvantum Goder — kunde en eksisterende Arbejds løshed ikke henføres til Arbejds lønnens Højde.

Naar man har kunnet mene dette, og naar der allerede fra flere Økonomers Side er foretaget statistiske Undersøgelser med Henblik paa Løsningen af dette Spørgsmaal, kan det vanskeligt forklares paa anden Maade, end at de paagældende ikke har kunnet frigøre sig fra den i visse Fagkredse herskende Tilbøjelighed til at operere med et kun i Fantasien eksisterende isoleret arbejdende Individ eller Gruppe af Individier, for hvem det materielle Produkt altid maa staa som Udtryk for Resultatet af hans Virksomhed.

Denne Abstraktion kan i visse Henseender være anvendelig, men man maa ikke derover glemme, at hvor det drejer sig om Løsningen af det moderne, paa Pengeøkonomien opbyggede økonomiske Livs Problemer, er Værdien det afgørende Moment, og en nationaløkonomisk Betragtningssmaade er altid besværlig, undertiden ganske umulig, og fører ofte paa Afveje.

Man kunde nu tilsidst rejse det Spørgsmaal, om det overhovedet under Forudsætning af økonomisk Handlen fra Arbejdsgivernes Side er tænkeligt, at Arbejdsløshed kan eksistere af anden Grund end den, at Arbejdsgiverne under de iøvrigt herskende Samfundsforhold er ude af Stand til at betale Arbejdernes Lønkrav. Det forekommer mig, at dette Spørgsmaal maa besvares benægtende. Da det fra alle Sider indrømmes, at Arbejdsmulighedernes Antal paa ethvert Tidspunkt er ubegrænset, men af forskellig Givtighed, maa det ogsaa under Forudsætning af en vis Grad af Bevægelighed fra Sted til Sted og Fag til Fag fra Arbejdernes Side være muligt at opnaa Beskæftigelse til en eller anden Løn.

Af det foregaaende følger imidlertid ikke, at det nu eller paa noget andet Tidspunkt vil være nødvendigt at nedsætte Arbejdslønnen for at opnaa fuld Beskæftigelse. De eksisterende Beskæftigelsesmuligheders økonomiske Givtighed beror paa en Række retlige og tekniske Forhold. En Forandring af disse vil eventuelt kunne paavirke Arbejdets økonomiske Effektivitet, hvis man vil bruge dette Udtryk, saaledes at de eksisterende Lønkrav kan honoreres. Hvilke Muligheder, der her er tilstede, maa de interesserede Parter selv skønne om.
